

УДК 347.61/.64

В.І. Труба, канд. юрид. наук, доцент, декан ЕПФ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

Стаття присвячена вивченню питання здійснення права на захист сімейних прав та інтересів в судовому порядку. На підставі аналізу законодавства та судової практики щодо захисту сімейних прав та інтересів, сформульовані пропозиції щодо його удосконалення.

Ключові слова: сімейні права; сімейні інтереси; право на захист; звернення до суду; цивільна процесуальна дієздатність.

Постановка проблеми. Здійснення права на захист сімейних прав та інтересів у судовому порядку врегульовується статтями Глави 2 та іншими Сімейного кодексу України (далі – СК України), а також статтями Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Процесуальні аспекти реалізації права на захист – Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України). Право на захист сімейних прав та інтересів передбачене також на рівні міжнародних нормативно-правових актів.

У судовій практиці виникає чимало труднощів і помилок, які ведуть до окремих порушень прав та інтересів учасників сімейних правовідносин, а тому вкрай важливим є визначення взаємодії норм цих та норм інших нормативно-правових актів у правозастосуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням захисту сімейних прав та інтересів судом розглядались в роботах Ю.С. Червоного, І.В. Жилінкової, З.В. Ромовської, О.І. Харитоновой, С.Я. Фурси.

Метою цієї статті є вивчення питання правової регламентації права на захист сімейних прав та інтересів, визначення шляхів оптимального застосування законодавства на практиці, а також окреслення шляхів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Частина 1 ст. 55 Конституції України встановлює, що права та свободи людини і громадянина захищаються судом. А ч.2 ст. 124 Конституції України передбачає, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Ці норми Основного Закону України знайшли своє відображення у ст. 18 СК України, яка закріплює, що кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу.

Вчені дуже схоже визначають поняття захисту сімейних прав.

Так, Ю.С. Червоний зазначав, що «під захистом сімейних прав треба розуміти передбачені законом заходи, що здійснюються державними, як правило, судовими, та іншими, органами і спрямовані на визнання цих прав, поновлення останніх та покладання краю їх порушенням» [1, с. 102].

І.В. Жилінкова вказувала, що «суб'єктивне сімейне право на захист – це законодавчо забезпечена можливість уповноваженої особи використовувати правоохоронні засоби для відновлення свого порушеного права або його визнання» [2, с.73].

О.І. Харитонова вважає, що «Під захистом прав мається на увазі передбачений нормами права можливий вплив на суспільні відносини, які зазнали противоправного впливу, з метою поновлення порушеного, невизнаного чи оспорюваного права» [3, с.60].

За загальним правилом процесуальна дієздатність, тобто здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді, виникає при досягненні особою повноліття (ч.1 ст.29 ЦПК України). Однак особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років може особисто здійснювати цивільні процесуальні права та вико-

нувати своє обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вона особисто бере участь, якщо інше не встановлено в законі (ч.2 ст.29 ЦПК України). Крім того, у разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває цивільної процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Цивільної процесуальної дієздатності набуває також неповнолітня особа, якій надано повну цивільну дієздатність (ч.3 ст.29 ЦПК України). У свою чергу у ч.1 ст.18 СК України вказано, що кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду. Таким чином, за СК України неповнолітні особи можуть звертатися за захистом своїх сімейних прав та інтересів незалежно від набуття ними повної цивільної дієздатності» [4, с.71], аналізуючи діюче цивільне процесуальне і сімейне законодавство, робить висновок І.В. Жилінкова.

«Ст. 18 СК, встановлюючи загальні положення щодо захисту сімейних прав та інтересів, згадує лише про судовий порядок захисту прав або інтересів, і дублює положення ч.10 ст. 7 СК з тим уточненням, що право на особисте звернення до суду має учасник сімейних відносин, який, досяг 14 років. Таким чином, має місце визначення вікових меж «сімейної – цивільної – процесуальної» дієздатності фізичної особи. Аналогічна норма закріплена у ч. 4 ст. 152 СК України: дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років» [3, с.61].

З цим твердженням ми не погоджуємося. Так, ст. 16 ЦК містить норму, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Ця норма не пов'язує звернення до суду з віком фізичної особи. Частина 2 ст. 29 ЦПК України, встановлює, що неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена.

На нашу думку, неповнолітні особи, віком від 14 до 18 років можуть звернутися до суду за захистом своїх прав та інтересів в сімейних правовідносинах лише у випадках, передбачених сімейним законодавством. А саме – при неналежному вихованні з боку батьків (ст. 152 СК України); при позбавленні батьківських прав (ст. 165 СК України); при визначенні місця проживання (ст. 160 СК України); неповнолітні батьки за захистом прав та інтересів своєї дитини (ст. 156 СК України).

В інших випадках така можливість у особи віком від 14 до 18 років сімейним законодавством не передбачається. Наприклад, при вирішенні судом спору щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї (ст. 159 СК України); про поновлення батьківських прав (ст. 169 СК України); при відібранні дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав (ст. 170 СК України); при вирішенні спорів стосовно майна батьків та дітей (ст.ст. 173; 177 СК України) та ін.

Як вважає З.В. Ромовська, «основною новелою ч.1 ст. 18 є надання дитині, якій виповнилось чотирнадцять років, цивільної процесуальної дієздатності. Така дитина має право самостійно подати позовну заяву на захист своїх прав або інтересів, зокрема позовну заяву про розірвання шлюбу чи визнання шлюбу недійсним, визнання батьківства, стягнення аліментів, скасування усиновлення або визнання усиновлення недійсним. Така дитина має й усі процесуальні права позивача у процесі. Вона може бути і відповідачем (наприклад, у справі про визнання батьківства чи стягнення аліментів). Дитина, якій виповнилось чотирнадцять років, може сама звернутися до суду з заявою про надання їй права на шлюб (ст.23 СК)» [5, с. 40].

Ми не погоджуємося з такими висновками З.В. Ромовської з наступних міркувань. По-перше, ч. 2 ст. 23 СК України в новій редакції, встановлює, що за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, (а не чотирнадцяти років) за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. По-друге, позовна заява про розірвання шлюбу або визнання його недійсним подається неповнолітньою особою,

яка знаходиться в шлюбі, тобто відповідно до діючого цивільного законодавства, є повністю дієздатною особою. По-третє, позов про визнання батьківства може бути пред'явлений матір'ю, опікуном, піклувальником дитини, особою, яка утримує, виховує дитину, а також самою дитиною, яка досягла повноліття (ч.3 ст.128 СК). В четвертих, відповідачем по аліментних зобов'язаннях неповнолітня особа може бути у випадках, коли вона є батьком, або матір'ю, тобто ймовірніше всього перебуває у шлюбі – має повну цивільну дієздатність відповідно до цивільного законодавства.

Право ж на звернення до суду з позовом про скасування усиновлення чи визнання його недійсним, відповідно до ст. 240 СК України, мають батьки, усиновлювач, опікун, піклувальник, органи опіки та піклування, прокурор, а також усиновлена дитина, яка досягла чотирнадцяти років. Саме це право закріплено в законі, на що ми вже звертали увагу вище.

Тому, на нашу думку, ч. 1 ст. 18 СК України слід викласти у такій редакції: «Кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх особистих немайнових або майнових прав та інтересів. Неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років можуть безпосередньо звернутися до суду за захистом своїх прав або інтересів у випадках і в порядку, встановлених законом».

Також слід погодитись з думкою, висловленою С.Я.Фурсою, що назва ст.18 СК «не повною мірою збігається із її змістом, оскільки у самій нормі йдеться лише про захист сімейних прав та інтересів суб'єктів сімейних відносин судом та застосування саме судом способів такого захисту із переліком таких способів... У зв'язку з цим доцільно конкретизувати назву статті, а саме : «Захист сімейних прав та інтересів судом» або ж доповнити саму норму положенням про те, що захист може здійснюватися також і іншими органами, зокрема, органами опіки та піклування, нотаріусами, та відобразити це положення у назві норми» [6, с.70].

На наш погляд, більш вдалу норму, містила ст.6-2 КпШС, яка передбачала, що захист прав, що виникають із шлюбних та сімейних відносин, здійснюється судом, органами опіки і піклування та органами реєстрації актів цивільного стану.

Разом з тим слід зауважити, що відповідно до ст. 60 КпШС, захист прав та інтересів неповнолітніх дітей лежав на їхніх батьках, які могли діяти без особливих на те повноважень.

3.В. Ромовська, критикуючи цю норму, пише, що її «можна було витлумачити так: батьки мають право на самозахист дітей і право на звернення за захистом їхніх прав та інтересів до компетентного органу» [7, с.62]. І вважає, що «у ст. 154 СК України цей аспект правового статусу батьків визначено чітко: батькам безпосередньо надано право на самозахист прав та інтересів дитини, а також на представництво їхніх інтересів» [7, с.62].

Батьки мають право звертатися до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їх законні представники без спеціальних на те повноважень (ч.2 ст. 154 СК України). «Це означає, що для представництва інтересів дитини в суді батькам не потрібно мати рішення органів опіки та піклування, довіреність або будь-які інші документи, які підтверджують їх повноваження. Вони діють на підставі того, що вони є батьками дитини» [2, с.75]. Батьки мають право звернутися за захистом прав та інтересів дітей і тоді, коли відповідно до закону вони самі мають право звернутися за таким захистом (ч.3 ст. 154 СК України).

У Сімейному кодексі розширено коло осіб, які має право на звернення за захистом прав та інтересів іншої особи. Так, баба і дід мають право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх непрацездатних внуків до органу опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень (ч. 2 ст. 258 СК України). Сестра, брат, мачуха, вітчим мають право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх непрацездатних братів, сестер, пасинка, падчерики до органів опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень (ч.2 ст. 262 СК України).

Здається більш логічним було б закріплення усіх осіб, які мають право звертатися за захистом прав і інтересів неповнолітніх в одній статті Сімейного кодексу України, а не розпорошувати їх по різних розділах.

Висновки. Норми, закріплені у ч.1 ст. 18 СК України, не повною мірою відповідають чинному цивільному і цивільному процесуальному законодавству, що обумовлене, зокрема, асистемним прийняттям СК України і ЦК України.

Видається, що зазначена стаття має містити загальні положення, які стосуються порядку (органів) захисту сімейних прав та інтересів і кола осіб, які мають право на захист інтересів неповнолітніх, а також вказівку на те, що особи з 14 років можуть самостійно захищати свої права в суді, тільки у випадках прямо передбачених сімейним законодавством. З огляду на викладене, необхідно закласти її в новій редакції.

Частина 2 ст. 18 СК України встановлює способи захисту сімейних прав та інтересів, кожен з яких може бути окремим предметом дослідження і може бути висвітлений у наступних статтях.

Список літератури

1. Сімейне право України : підручник / за ред. Ю. С. Червоного. – К. : Істина, 2004. – 400 с.
2. Сімейне право України : підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова [та ін.] ; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2012. – 322 с.
3. Сімейне право України : підручник / за ред. С. О. Харитоновна, Н. Ю. Голубевої. – К. : Істина, 2010. – 320 с.
4. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. І. В. Жилінкової. – Х. : Ксилон, 2008. – 855 с.
5. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / З. В. Ромовська. – 3-е вид., перероб. і доп. – К. : Правова єдність, 2009. – 432 с.
6. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавель Фурса С. Я. : КНТ, 2008. – 1248 с.
7. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підруч. [для студ. вищих навч. закл.] / З. В. Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – 500 с.

Стаття надійшла 12.12.2014 р.

В.И. Труба, канд. юрид. наук, доцент, декан ЭПФ
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ВОПРОСЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРАВА НА ЗАЩИТУ СЕМЕЙНЫХ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ В СУДЕБНОМ ПОРЯДКЕ

Резюме

Статья посвящена изучению вопросов осуществления права на защиту семейных прав и интересов в судебном порядке. На основании анализа законодательства и судебной практики относительно защиты семейных прав и интересов, сформулированы предложения по его усовершенствованию.

Ключевые слова: семейные права; семейные интересы; право на защиту; обращение в суд; гражданская процессуальная дееспособность.

V.I.Truba, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Dean of the ELF
Odessa I. I. Mechnikov National University
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

ISSUES OF THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO DEFEND FAMILY RIGHTS AND INTERESTS IN COURT

Summary

The article researches the issues of the right to defend family rights and interests in court. Based on the analysis of legislation and judicial practice regarding the protection of family rights and interests, proposals for its improvement.

Key words: family law; family interests; the right to defend; appeal to the court; civil procedural capacity.